

Viljandi Kodu-uurimise Seltsi muuseum

Ain Vislapuu

Paralleelselt Viljandi Kirjandusliku Seltsi (edaspidi FLG) tegevusega püüdsid ka eesti seltskonnategelased teha katsed muuseumi ja ekspositsiooni loomiseks Viljandisse¹. 1919. a. asutati August Marfeldti ja Mihkel Varriku eestvõttel Viljandi Muuseumiühing. Väheste säilinud teadete järgi võib aga väita, et mingit eriti aktiivset tegevust see organisatsioon arendada ei suutnud. Kõigepealt püüti leida uue muuseumi jaoks ruume, mis ka õnnestus leida Viljandi vanas mõisahäärberis. Samas püüti FLG käest enda valdusse saada tema kogusid. Otsekirjavahetusest ei ole küll märke, kuid on säilinud andmed Haridusministeeriumi ja ühingu vahelisest infovahetusest, kus ministeeriumi Teaduse ja Kunsti Osakond toetas varade kättesaamist FLG-lt (ERA F 1108 N 5 S 43 L 36,43; S 183 L 23; Tee Kommunismile 1978, 19. dets.). Samas on nähtavasti ühingu tege- lastel nappinud püsivust ja ka oskusi muuseumi organiseerimiseks. Nii osutati vaid FLG kogudele ja nende kasutamisele, ise ei püütudki organiseerida kogumistööd ja muid vajalikke toiminguid muuseumi asutamiseks. Viljandi Muuseumiühingu suurimaks ettevõtmiseks näib olnud olevat põhikirja vastuvõtmine (ERA F 3754 N1 S8 L20). Kui FLG 1922. a. oma kogud tagasi sai, hääbus ka ühingu tegevus ning pärast nimetatud aastat ei ole ühingust enam midagi kuulda.

Olukord muutus pärast tuntud ajalooürija ja kirikuõpetaja August Westren-Dolli tulekut Viljandi Jaani koguduse hinge- karjaseks 1924. aastal. Tegutsedes aktiivselt FLG aseesimehe ja esimehena, organiseeris ta 1929. a. 9. mail Palamuse Kodu- uurimise Seltsi eeskujul Viljandisse samasuguse. Esialgu Kait- seliidu Sakala maleva staabihoone ja Linna II Algkooli ruu- mides koos käinud selts koondas enda ümber grupi ajaloost ja koduloo uurimisest huvitatud isikuid. Vastloodud organisat- siooni asutajaliikmeteks said Jaani koguduse õpetaja A. West- ren-Doll, advokaat A. Jung, Viljandi Hariduseltsi Tütarlaste- gümnasiumi direktor M. Varrik, Viljandi Maakonna Poeg-

¹ Vt. ka Vislapuu, A. Väljakaevamiste komiteest Viljandi Muuseumini. Viljandi Muu-

laste Gümnaasiumi ajalooõpetaja P. Kukk, Viljandi Haridus-
seltsi Tütarlastegümnaasiumi õpetaja P. Kivirist ja Viljandi
valla Kuude algkooli õpetaja T. Meier. Seltsi esimeseks esime-
heks sai A. Westren-Doll. Seltsi laiaulatuslikest plaanidest
kodu-uurimise vallas annab tunnistust kuue erineva osakonna

**August Westren-Doll 1882–1961, Viljandi
Kodu-uurimise Seltsi asutamise initsiaator**

loomine – loodi arhiivi-, arheoloogia-, kohanimede-, taime-
teaduse-, loomateaduse- ja maateaduse osakonnad. Põhikirja
järgi hakati uurima Viljandi linna ja maakonna vanemat aja-
lugu ning tutvustama seda ka laiemale üldsusele. Korraldati
avalikke loenguid, ekskursioone ja õppekäike. (ERA F 3754
N1 S1 L1). Peab ütleva, et avalikud loengud, mida Viljandis
pidas peamiselt August Westren-Doll, olid rahva hulgas väga
populaarsed – tuli ette ka kordi, kus oldi sunnitud loenguid
kordama, kuna kõik kuulajad ei mahtunud “Ugala” saali ära.
Selts aitas ka kokku panna koguteost “Viljandimaa”. Suurema-
test ettevõtmistest peab kindlasti veel mainima 1939. a. arheo-

loogiliste kaevamiste organiseerimist lossivaremetes. Kuigi uuringute üldjuht oli tuntud eesti arhitektuuriajaloolane magister Armin Tuulse ning finantseerijateks Viljandi linnavalitsus ja riik, lasus kogu organiseerimiskoormus Viljandi Kodu-uurimise Seltsi õlul. Asutajaliikmetele lisandusid peagi uued ning 1930. a. lõpuks oli uuel seltsil juba 34 liiget. Huvitav on märkida, et liikmeks astus ka üks kõrge sõjaväelane – kindral Soots (ERA F 3754 N1 S2 L2p). Kuigi seltsi tegevus käis mitmel suunal – uuriti kohalikku ajalugu, tegeldi kohanimedega ja Viljandi linna ajalooa, võib Viljandi Kodu-uurimise Seltsi ajaloos vaieldamatult suurimaks ürituseks pidada aga muuseumi (taas) asutamist Viljandisse. Idee ise küpses tegelikult üsna kaua – neli aastat. Esmakordselt mainiti muuseumi taasasutamise ideed seltsi koosolekul 1930. aasta 8. mail, kuid mitmesugustel põhjustel saadi muuseumi asutamisele tõsisemalt mõtlema hakata alles mõned aastad hiljem (ERA F 3754 N1 S2 L3).

1933. a. 25. septembril kogunes Viljandi Linnavalitsuse ruumidesse grupp linna seltskonnategelasi, kokku 20 inimest. Nende hulgas oli koolitegelasi, advokaate, ärimehi jt. Koosolekut juhatas linnapea August Maramaa. Linnapea näol oli muuseumi asutamisse kaasatud ka kohalik võim, mis lubas juba teha julgemaid plaane. Linnavõimu tulek muuseumi asutamise taha ei olnud tegelikult juhuslik. Teatavasti oli August Maramaa poolt juhitud Viljandi Linnavalitsuse eesmärgiks kujundada Viljandist sisemaa kuurort, meelitada siia rahakaid turiste ja selle tulemusel ka raha. Nende eesmärkide täitmiseks nähti lisaks hotelli- ja lõbustusmajanduse korrastamisele ette ka linna vanema ajaloo teadvustamist. Selleks pidid korda saama lossivaremed ning linna ühe vaatamisväärsusena otsustati taasasutada ka muuseum, sedapuhku aga juba tugevama rahvusliku sisuga. Nimetatud koosolek, mille põhiettekande pidas üks idee autoreid ajalooõpetaja ja kodu-uurimise seltsi juhatuse liige A. Kivirähk, arutas peamiselt üldiseid küsimusi – kes võtaks muuseumi asutamise enda peale organisatsioonilises mõttes, kust leida ruume ja raha. Esimese küsimuse vastus sai olla vaid ühene – Viljandi Kodu-uurimise Selts. Teine probleem oli pisut raskem. Ruumide küsimus oli juba teada-tuntud probleem FLG aegadest. Siin käidi välja kaks kõige realsemat varianti – Viljandi Maagümnaasiumi ruumid ja nn. Stiftihoone (end. aadlipreilide pansionaat Jakobsoni ja Tallinna tänava

ristmikul). Finantsallikatena nähti ette eelkõige linnavalisust, lisaks sellele veel Kultuurkapitali, maavalitsuse ja Haridusministeeriumi rahasid. Põgusalt puudutati ka kogusid ning leiti, et kogude baasiks peab saama FLG varade arheoloogiline osa, mida FLG oli nõus tulevasele muuseumile deponeerima. Otustati ka, et materiaalse kultuuri väljapanek peaks kajastama kogu Viljandi maakonda. Koosoleku nähtavaks tulemuseks oli komisjoni moodustamine, mis pidi asjaga edasi tegelema. Siia kuulusid linnavalitsuse ja koolide esindajana M. Roots, eesti seltside esindajana dr. J. Vares, saksa seltside esindajana ins. Fr. Werneke. Lisaks neile pidi siia kuuluma ka maavalitsuse esindaja, kes määrati hiljem (Oma Maa, Sakala 1933, 28. sept.).

Tõsisem organiseerimistöö läks lahti juba oktoobrikuus, kui Kodu-uurimise Selts pidas ära muuseumi asutamiskoosoleku. 5. oktoobri õhtul peetud istungil valiti muuseumi ajutine juhatus, kuhu hakkasid kuuluma õpetaja A. Kivirähk, praost A. Westren-Doll, linnanõunik A. Asberg, vandeadvokaat A. Jung ja ettevõtja A. Suurkask. Samas esitati ka vastavasisulised üleskutsed vanavara korjamiseks (ERA 5437 N1 S1 L11p; Sakala, Oma Maa 1933, 24. okt.). Kuigi ekspositsiooni avamiseks oleks tegelikult piisanud ka endistest FLG kogude materjalidest, oleks väljapanek jäänud liiga ühekülgseks. Enamus FLG poolt deponeeritavaist esemest olid saadud arheoloogilisel teel ning kajastasid peamiselt keskaega. Ka ei olnud valik eriti lai geograafilises mõttes. Kuna nüüd oli plaanis käsitleda ka hilisemaid ajajärke ning rõhutada talupojakultuuri, pidi selleks looma vastava struktuuri, et kindlustada uute esemete laekumise muuseumi. See tingis ka järgnenud kogumistöö tugeva etnograafilise kallaku. Kogumistöö otsustati läbi viia laialdase usaldusliikmete võrgu abil, mis pidi kindlustama eksponaatide geograafilise mitmekesisuse. Mõni aeg hiljem anti ka juba täpsemad suunised kogutava iseloomu kohta (Oma Maa 1934, 3. veebr.). Kuigi usaldusmeeste võrgu loomine ei läinud plaanitud mahus ja kiirusega, ning märgiti üsna suurt loidust vastavas küsimuses, hakkasid esimesed annetused muuseumi saabuma kohe. Nagu juba eespool mainitud, pöörasid usaldusliikmed ja selts oma tähelepanu peamiselt etnograafilistele esemetele, mida FLG kogud sisaldasid minimaalselt. Tulid ka esemete müügi pakkumised, kuid rahanap-

puse tõttu jäi nii mõnigi huvitav pakkumine, näit. Eldringi liblikatekogu ost, ootama paremaid aegu (Oma Maa 1933, 4. nov.). Vaatamata sellele, et kogumispoliitikas oli valdav etnograafiline suund, saabus esemeid ka teistelt organisatsioonidelt, omavalitsustelt ja üksikisikutelt. Nii annetasid August Vichvelin ja Eesti Pank numismaatikakogu jaoks kokku 147 münti erinevatest riikidest ja aegadest, noorkotkaste muinsusrühm tarbeesemeid 19. sajandist, Viljandi Linnavalitsus tsaariaegse linnavalitsuse esemeid jne. Suure panuse andsid kogudesse ka fotograafid Jaan Riet, August Järvekülj ja Märt Teng,

Aadlipreilide pansionaadi hoone, Kodu-uurimise Seltsi Muuseumi esimene asupaik

kes annetasid fotosid Viljandi minevikust. Muuseumi kunsti-kogu korraldaja Gustav Mootse tegi algust ka kohalike kunstnike tööde kogumisega (ERA F 3754 N1 S9 L 43,56-57, 62-63,66,140). Muuseumi juriidiline asutamine lõppes 1935. a. oktoobris, kui võeti vastu muuseumi kodukord, mis fikseeris Viljandi Kodu-uurimise Seltsi Viljandi muuseumi struktuuri ning juhtorganid. Muuseum jaotus osakondadeks (arheoloogia, arhitektuuri, etnograafia puuajastu, etnograafia riideajastu, ajalooline, trükiteodete harulduste ja kunsti) ja seda juhtisid muuseumi valitav juhataja ning juhatus (ERA F 3754 N1 S1 L19-19p). Muuseumi juhatajaks sai 5. oktoobrist 1935. a. aja-

looõpetaja A. Kivirähk. Pingsalt tegelesid selts, muuseumi juhatus ning linnavalitsus ka uue ekspositsiooni jaoks ruumide otsimisega. See ei olnud kerge, kuna vajalikke tingimusi täitvatel majadel olid juba peremehed ja üürnikud olemas. Kõigist väljapakutud võimalustest – nn. Vana loss, hoone Mäe tn. 5 ja Stiftihoone – kippus jääma sõelale viimane. Ruumid vastasid enam-vähem eksponeerimis- ja hoiutingimustele. Siin tuli lahendada aga probleem: maja ei olnud linna, vaid Hoolekandeministeeriumi omanduses ning majas asusid vanadekodu ja kool. Siiski saadi hoone 6 tuba pikkade ja vaevaliste läbirääkimiste teel 800 krooni eest aastas üürile ning 1935. a. aprillis algas kogude kolimine erinevatest linna osadest Stiftihoonesse. Samas asuti ka FLG kogusid ja juurdetoodud eksponaate süstematiseerima ning valmistama ette väljapanekuks (Sakala 1935, 17. apr.; Sakala Pühapäev 1935, 11. mai). Arheoloogiakogude ettevalmistamiseks kutsuti juhatuse palvel appi magister M. Schmiedehelm, kellelt on pärit ka kõrge hinnang siinsele arheoloogilisele materjalile ning muuseumile üldse. Nüüd langes muuseumi organiseerimine ka kohaliku ja isegi vabariikliku pressi kõrgendatud tähelepanu alla. Hakkasid ilmuma ülevaated muuseumi kogudest ning avalikkust teavitati igast tühisemastki liigtusest muuseumis (näit. Vaba Maa 1936, 7., 17. veebr.).

1936. a. veebruariks olid ettevalmistustööd lõpetatud ning pühapäeval, 16. veebruaril oli ekspositsioon avamisvalmis. Avamise puhul peetud aktus oli “tagasihoidlik kuid meeldiv”, kohale oli tulnud ligi 40 kutsutud külalist, kelle hulka kuulusid linnapea ja asutamise üks põhilisi toetajaid August Maramaa, hulk kooliõpetajaid, ajakirjanikke ning seltskonnategelasi (Sakala, 17. veebr. 1936). Lisaks avamisel peetud kõnedele ja öeldud headele soovidele loeti ette ka õnnesoovitegrammid Eesti Rahva Muuseumilt, Tartu Ülikooli Arheoloogiakabinelt, Pärnu Arheoloogia Seltsilt jt.-lt.

Muuseumi ekspositsioon avati pühapäeviti kolmeks tunniks, kl. 14.00–17.00. Piletihindadeks kehtestas juhatus täiskasvanutele 25, õpilastele 10, ekskursioonidele 10 ja algkooliõpilastele 5 senti inimese pealt. Siitpeale kujunes muuseumitegevuses uus ja väga oluline tahk – kogumistööl ja esemete süstematiseerimisele lisandus eksponeerimisvõimalus ja seega ka elavam suhtlus rahvaga ning kindlasti populaarsuse kasv.

Kuidas siis hinnata tolleaegset muuseumi külastatavust? Esimese, 1936. a. jooksul külastas muuseumi ekspositsiooni kokku 1546 inimest ja seda pühapäeviti, nelja tunni jooksul. Kokku külastas muuseumi ekspositsiooni kuni 1940. aasta veebruarini, st. nelja aasta jooksul 7120 huvilist (Oma Maa 1939, 2. veebr.; ERA F3754 N1 S1 L 40p). Seda arvu on peetud küllaltki väikeseks nii kaasaegsete poolt kui ka hilisemates muuseumi ajalugu käsitlevates artiklites. Tõele au andes peab aga ütleva, et kui võrrelda lahtioleku aja ning külastajate arvu suhet, siis jääb see üldjoontes võrdseks tänapäevase külastatavusega – ligi 30 inimest päevas. Siiski peab märkima tänapäeva kasuks seda, et ligi pooled külastajatest, 2898 inimest, vaatasid muuseumi ekspositsiooni 1938. a. 27. märtsist kuni 2. aprillini toimunud omakultuuri nädalal, mil muuseumi väljapanek oli avatud kogu nädala jooksul. Tolleaegne “Oma Maa” püüab ka arutleda, millest tuli viljandlaste nii suur huvi muin-susesemete vastu, ning jõuab vaid ühele järeldusele – raha. Tõepoolest, 7 päeva jooksul, omakultuuri nädalal, oli muuseumi külastamine maksuta ning nähtavasti viimast korda tänapäevani võis muuseumi ukse taga imetleda järjekorda. Ning loomulikult ei olnud järjekorras ainult vaesema rahvakihhi esindajad. “Oma Maa” kirjutab: “Nende seas on rida kõrgema palgaga ametnikke, advokaate, arste jt. isikuid, kes kahe aasta jooksul ei leidnud vajadust minna Viljandi muuseumi.” Huviga rahvakultuuri vastu seda siiski seletada ei saanud, kuna teiste ürituste organiseerijad nägid tollal kurja vaeva, et saali rahvast saada (Oma Maa 1938, 6. apr.). 1938. a. suvel tehti ka huvipakkuv statistika muuseumi külastajate sotsiaalse ja geograafilise päritolu kohta. Selleks ajaks oli muuseumi väljapanekut külastanud 6230 vaatajat ning konkurentsilt kõige rohkem oli nende seas kooliõpilasi – 4040, edasi tulid sõjaväelased ja koduperenaised. Sõjaväelastega oli muuseumi ja seltsi juhatusel ka oma leping, mis tagas selle, et kõik Viljandisse aega teenima saabunud noormehed said võimaluse vaadata ka muuseumi ekspositsiooni. Geograafilises mõttes oli kõige rohkem külastajaid Viljandi linnast ja teistest Eesti linnadest, maamehed muuseumi peale raha naljalt ei kulutanud. Väliskülalisi oli tollal suhteliselt vähe – umbes 40 ümber kokku (Sakala 1938, 13. juuli).

Lisaks ekspositsiooni korraldamisele tegeles selts ja muu-

seumi juhatus edasi ka kogumistööga ning kogude korraldamisega. Kogumistöö langes eelkõige aktiivsemate usaldusliikmete – August Mikk'u, Hilda Raidla, Tõnis Parri jt. õlgadele. Viimase osaks jäi ka esemete vastuvõtmine ja vastava dokumentatsiooni vormistamine. Seoses sakslaste lahkumisega 1939. a. annetas saksa kooli direktor Grosset muuseumile 1878–1879. a. toimunud arheoloogiliste kaevamiste päeviku, kogudesse tuli sel teel hulk münte, kunstiteoseid, talumaade kaarte, kultuuriajaloolisi esemeid jm. 1940. aasta ülevaate järgi sisaldasid Viljandi Muuseumi kogud juba 3771 mitmesugust museali (VM Aar F1 N1 S2 L1; 1939. a. aruande järgi 3577, ERA F3754 N1 S8). Nende hulka polnud aga loetud FLG poolt muuseumile deponeeritud arheoloogiakogu. Kõige suurem oli kasv olnud juba eespool mainitud etnograafiakollektsiooni osas, mis moodustas 1940. a. juba 1/3 kogude koosseisust (Sakala 1943, 10. sept.; Sakala 1940, 9. veebr.). Mured ruumide pärast jätkusid kohe pärast uue ekspositsiooni avamist. Hoolekandeministeriumilt läks muuseumi ruume sisaldav Stifithoone peagi üle sõjaväe valdusse ning muuseumi juhatus pidi hakkama kohe otsima uut ulualust. Mitme variandi hulgast valiti lõpuks nn. Eldringi eramaja Posti tänavas. Kuigi see polnud muuseumi jaoks parim variant, oli hoone üsna ruumikate tubadega ning sobis hädapärast esemete hoidmiseks ning eksponeerimiseks (Oma Maa 1938, 27. juuni). Siia jäigi muuseum kuni riigistamiseni 1940. a., kui uued võimud andsid tema valdusse vana apteegihoonet Kindral Laidoneri platsil. Vaatamata üsna nukrale olukorrale ruumide osas jätkati tööd samas vaimus. Aidata püüdis ka linnavalitsus ja isiklikult linnapea Maramaa, kes pakkus välja küllaltki utoopilise idee maksustada muuseumi ja uue rahvamaja hoone ehitamiseks ka Viljandi kodanikud. Konkreetsemate tegudeni jõuti aga alles 1939. a. augustis, kui otsustati muuseumi tarbeks osta nn. Wolff'i maja. See kujutas endast Seislerite perekonnale kuulunud endist aadlimaja Jakobsoni tn. 14. Hoone ostmise oli kirjaliku ja suulise lepingu alusel määratud 1. septembrile 1939. a., kuid linnavalitsust alt vedades ja lepingut rikkudes müüsid Seislerid hoone hoopis kolmandatele isikutele. Kohustkäimine venis 1940. a. okupatsioonini ning lõpuks hoone natsionaliseeriti (Sakala 1939, 25. aug.; Sakala 1940, 17. veebr.).

Allikad ja kirjandus

ERA = Eesti Riigiarhiiv

Oma Maa. 1933, 1934, 1938

Sakala. 1933, 1935, 1936, 1939, 1940, 1943

Tee Kommunismile. 1978

Vaba Maa. 1936

VM Aar = Viljandi Muuseumi arhiiv

SUMMARY

The Museum of the Local Studies Society of Viljandi

Ain Vislapuu

In 1929 In May 1929 the Local Studies Society was founded in Viljandi under the leadership of the well-known researcher and clergyman August Westren-Doll and other local people interested in history. The society organised and promoted the research of local history. The most important undertaking during the short life of the society was the restoration of the museum in Viljandi. The reopening process started in 1933 with municipal authorities and active public figures participating, and got to an end with the opening of exhibition in the former Pension in 1936. The original possessions of the museum were the archaeological collections of the earlier Ditmar museum (founded in 1878). In 1933 – 1940 ethnographical and other collections were created, completed and arranged. Thanks to such work an ethnographical collection of high cultural and historical value was created. Several specialists have appreciated this collection. The efforts of the society and the museum in promoting Viljandi and the history of Viljandi are also highly estimated. The Local Studies Society was also one of the organisers of the 1939 excavations in Castle Hills.